

Колб Сергій Олександрович –
начальник юридичного відділу
Луцької ОДПУ ГУ Міндоходів
у Волинській області;

Гаркуша Анатолій Володимирович –
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри спеціальних дисциплін
та організації професійної підготовки
Національного університету державної
податкової служби України

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

На підставі існуючих у науці підходів сформульовано авторське поняття «кримінологічна характеристика злочину, пов'язаного з незаконним заволодінням автотранспортними засобами організованими злочинними угрупованнями». Здійснено аналіз його системоутворюючих ознак у контексті змісту їх соціально-правової природи та вирішення практичних проблем.

Ключові слова: кримінологічна характеристика; злочин; автотранспортні засоби; організовані злочинні угруповання; незаконне заволодіння чужим майном; стан злочинності; структура злочинів; динаміка злочинів.

На основании существующих в науке подходов сформулировано авторское понятие «криминологическая характеристика преступления, связанного с незаконным овладением автотранспортными средствами организованными преступными группировками». Осуществлен анализ его системообразующих признаков в контексте содержания их общественно-правовой природы и решения практических проблем.

Ключевые слова: криминологическая характеристика; преступление; автотранспортные средства; организованные преступные группировки; незаконное овладение чужим имуществом; состояние преступности; структура преступлений; динамика преступлений.

This paper, based on existing science approaches formulated copyright the term «criminological characteristics of a crime related to misappropriation of motor vehicles by organized criminal groups», and made his analysis systems forming characteristics in the context of the content of their social and legal nature and solve practical problems.

Keywords: criminological characteristics; crime; motor vehicles; organized criminal groups; misappropriation of another's property; state of crime; structure of crime; dynamics of crime.

Зивчення наукових джерел і практики свідчить про те, що на сьогодні у сфері протидії злочинності помітно зростає роль тих видів діяльності, що надають у розпорядження правозастосовців дані, відомості та вироблені на основі їх аналізу відповідні науково-обґрунтовані рекомендації [1, с. 67]. Водночас, як зазначає Д. Й. Никифорчук, варто пам'ятати, що аналіз, будучи сферою наукової практики, – це складна система розумових операцій щодо вивчення систем (суб'єктів, об'єктів, процесів або явищ), які потім представляються у формалізованому вигляді [2, с. 6]. Зважаючи на означені методологічні засади та враховуючи обґрунтоване твердження А. П. Закалюка, відносно соціальної зумовленості кримінально-правової норми, що, безперечно, становить інтерес для науки кримінального права, все таки слід мати на увазі, що відповідь на проблемні питання вона має знаходити не через включення цього аспекта до свого предмета або пояснення соціологічною змістовністю останнього, а розглядати його в контексті кримінології, до предмета якої належить переважно природа й сутність злочинності, виду злочинів, окремого злочину та суспільних заходів реагування на них, включаючи кримінально-правові [3, с. 14].

Зважаючи на вищевикладене, тема нашої статті є актуальною й такою, що має теоретико-прикладний характер.

Як показало вивчення наукової літератури, найбільш предметно займаються дослідженням цього питання такі вчені, як: В. В. Василевич, О. В. Головкін, Н. О. Гурова, Л. М. Демидова, Г. П. Жаровська, Ю. Ф. Іванов, В. В. Ємельяненко, О. О. Кваша, М. В. Корнієнко, Б. В. Лизогуб, А. М. Мельников, В. А. Мисливий, І. В. Пшеничний, Д. М. Савченко, М. О. Свірін, Т. В. Серватко,

Н. В. Яницька та ін. Водночас практика доводить існування численних проблем, що перешкоджають своєчасному запобіганню злочинам, пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортними засобами організованими злочинними угрупованнями, що слугувало додатковим аргументом під час вибору теми даної статті.

У науці під кримінологічною характеристикою злочинів у широкому аспекті розуміють відомості про рівень, коефіцієнти, структуру й динаміку злочинів, описання особи тих, хто їх учиняє, мотиви та цілі їх поведінки [4, с. 8–9]. У більш вузькому розумінні цю характеристику вчені тлумачать як стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку й географію злочинних дій, а також про осіб, що їх учиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні, точні знання про нього для ефективної й науково обґрунтованої боротьби з конкретними злочинами [5, с. 83]. При цьому, як слушно зауважує А. П. Закалюк, вона містить здебільшого видову кількісну кримінологічну інформацію, особливості якої можуть потребувати формування особливих (якісних) для цього виду злочинів кримінологічних знань, а інколи – й додаткового (більш детального) теоретичного узагальнення у вигляді наукового вчення, теоретичної новели, умовно кажучи, міні-теорії [3, с. 5].

Саме зазначені підходи й було застосовано у цій роботі, що, без сумніву, у жодному разі не зменшило рівня впливу на її результати й інших методів і засобів пізнання такого суспільно небезпечного явища, як незаконне заволодіння транспортними засобами організованими злочинними формуваннями [6, с. 125–151]. Крім цього, беручи до уваги суспільну (змістовну) кримінологічну значущість і кримінологічний інтерес [3, с. 8], до характеристики зазначеного виду сукупних злочинів, зокрема злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями, та злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами (ст. 289 КК України), у статті співвіднесено кількісно-якісні показники їх стану (за всіма його складовими показниками) та осіб, які вчинили злочини такого виду.

Згідно зі статистичними даними, у структурі злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, питома

вага незаконного заволодіння транспортними засобами щорічно коливається в межах 2–3 % [7, с. 126]. Зокрема, у 2003 р. (часу офіційної статистичної звітності цього виду злочину) у загальній структурі організованої злочинності цей злочин становив 3,7 %; у 2004 – 2,2 %; у 2005 р. – 1,3 %; у 2006 р. – 4 %; у 2007 р. – 1,3 %; у 2008 р. – 2,1 %; у 2009 р. – 1,4 %; у 2010–2013 рр. – менше 1 % [8, с. 69]. При цьому, не зважаючи на зменшення останніми роками питомої ваги в структурі вчинених організованими злочинними угрупованнями злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, їх суспільна небезпека загалом не зменшилась, ураховуючи високий рівень латентності цих злочинів саме в діяльності зазначених організованих формувань [9, с. 78–93]. Такий висновок ґрунтується на даних судової статистики. Так, у 2003 р. за вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації було засуджено 1071 особу, що на 2,6 % більше, ніж у 2002 р. [10, с. 29]; у 2004 р. – 1,3 тис. осіб, або на 19,4 % більше ніж у 2003 р. [11, с. 28]; у 2005 р. – 1,5 тис. [12, с. 35]; у 2006 р. – 1,3 тис. [13, с. 33]; 2007 р. – 1,2 тис. [14, с. 38]; 2008 р. – 1,1 тис. [15, с. 21]; 2009 р. – 1,1 тис. [16, с. 33]; 2010 р. – 1,2 тис. осіб [17, с. 33]; 2011 р. – 1,1 тис. [18, с. 32]; 2012 р. – 1,2 тис. [19, с. 22]; 9 міс. 2013 р. – 768 осіб [20].

Динаміка вчинення злочинними організованими групами та злочинними організаціями була такою: у 2003 р. – 5,3 тис. злочинів; 2004 р. – 5,6 тис. злочинів, або на 9,4 % більше ніж у 2003 р., у тому числі 45 бандитських нападів, 49 умисних убивств, включаючи 2 – на замовлення, 1,3 тис. крадіжок чужого майна (23 % від усіх крадіжок, зареєстрованих в Україні) [11, с. 25]; у 2005 р. – майже 2 тис. злочинів [12, с. 34]; у 2006 р. – 4 тис. злочинів [13, с. 32]; у 2007–2013 рр. – кількість злочинів залишалась у межах середньостатистичних [20].

Структура злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями в Україні, загалом має такий вигляд: 1) крадіжки (ст. 185 КК України) – 27 % у середньому щорічно від загальної кількості всіх вчинених учасниками організованої злочинності; 2) шахрайство (ст. 187 КК України) – 10,1 %; 3) незаконне вироблення, виготовлення, придбання, зберігання,

перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів (ст. 307 КК України) – 8,7 %; 4) розбій (ст. 187 КК України) – 6,2 %; 5) підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України) – 5,9 %; 6) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) – 4,4 %; 7) вимагання (ст. 189 КК України) – 4,1 %; 8) службове підроблення (ст. 173 КК України) – 3,1 %; 9) незаконний обіг зброї (ст. 262–263 КК України) – 2,8 %; 10) незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) – 2,3 %; 11) торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини (ст. 149 КК України) – 2,1 %; 12) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – 1,7 %; 13) хабарництво (ст. 368 КК України) – 1,5 %; 14) легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України) – 1,4 %; 15) умисне вбивство (ст. 115 КК України) – 1,1 %; 16) інші злочини – 24,4 % [7, с. 125–126].

Рівень організованої злочинності в Україні, як показало вивчення статистичних джерел [21], оцінюється за трьома основними показниками: кількістю виявлених організованих груп і злочинних організацій; кількістю осіб, які вчинили злочин у їх складі; кількістю таких злочинів, що були закінчені розслідуванням.

Аналіз наукової літератури та практичних джерел інформації дає можливість стверджувати, що динаміка зазначених показників, попри відхилення від основних тенденцій в окремі роки, має три чітко виражені періоди. Зокрема, перший період припадав на 1993–1999 рр. і характеризувався постійним та значним зростанням показників, за якими аналізувалась організована злочинність. Водночас кількість організованих злочинних угруповань (організованих груп і злочинних організацій), яких щорічно виявляли, збільшилася за цей період із 440 до 1166, тобто у 2,7 рази, тоді як кількість виявлених осіб, які вчинили злочини в складі цих угруповань, збільшилася з 2980 у 1994 р. (перший звітний рік з часу прийняття Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю») до 4673 у 1999 р., тобто в 1,6 рази, а кількість закінчених розслідуванням

злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, – з 2702 у 1994 р. до 9307 у 1999 р., тобто в 3,4 рази. Варто зазначити, що найбільше зростання даних показників відбувалося в різні роки: а) виявлених організованих злочинних угруповань – у 1993–1994 рр.; б) виявлених осіб – членів цих угруповань – у 1996 р.; в) закінчених розслідуванням злочинів, учинених цими угрупованнями, – у 1994 р., 1996 р. та 1998 р. [7, с. 121].

Протягом другого періоду (2000–2009 рр.) здебільшого спостерігалось зменшення зазначених вище показників. Так, кількість виявлених організованих злочинних угруповань скоротилася на кінець цього періоду до 380 (на 67,5 % порівняно з рівнем 1999 р.); кількість виявлених осіб, які вчинили злочини в складі цих угруповань, зменшилася до 1573 (на 65,7 %); кількість закінчених розслідуванням злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями, – до 3514 (на 62,2 %). Водночас, як стверджує О. Г. Кулик, для останнього показника (розслідування злочинів), на відміну від двох перших, є характерними більш різкі коливання з року в рік [7, с. 122]. Зокрема, у 2005 р. кількість закінчених розслідуванням злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, зросла на 38,7 %, а в 2007 р. – лише на 17,7 %. Такі коливання, як свідчить практика, пов'язані з тим, що більшість організованих груп та злочинних організацій здійснювали багатоepізодну злочинну діяльність і притягнення до кримінальної відповідальності членів декількох за чисельністю організованих злочинних угруповань супроводжувалася розслідуванням значної кількості вчинених ними злочинів. Саме тому викриття таких формувань призводило до суттєвого збільшення кількості розслідуваних злочинів, які були вчинені членами організованих злочинних угруповань у різні періоди.

Третій період (2010–2013 рр.) характеризувався тим, що кількість виявлених організованих груп і злочинних організацій, а також виявлених осіб, які вчиняли злочини в їх складі, та розслідуваних злочинів постійно зменшувалась [8, с. 67–68]. Здійснюючи кримінологічну характеристику зазначеного виду злочинності, варто також звернути увагу на те, що, починаючи з 2003 р., у статистичній звітності [21] окремо виділено дані щодо виявлених злочинних організацій, які в різні роки суттєво

змінювались. Так, якщо у 2003 р. кількість таких організацій становила 18, то вже у 2004 р. – 28. Потім цей вид злочинів знизився до 7 у 2006 р. і знову зріс до 23 у 2009 р. Всього тільки за 2003–2009 рр. було виявлено 118 злочинних організацій (другий період). Тенденції щодо зниження кількості цих організацій збереглися і в третьому періоді їх протиправної діяльності (2012–2013 рр.) [8, с. 67–70]. Слід звернути увагу й на те, що відомчі статистичні дані, які подаються органами, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю (ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), суттєво відрізняються від даних, відображених у судовій статистиці як у період 1994–2000 рр. [22, с. 24–26], так і у 2001–2013 рр. [20].

На нашу думку, така «різниця» пояснюється, з одного боку, непрофесійністю діяльності суб'єктів протидії організованим злочинній діяльності, а з іншого, – високим рівнем корупційних зв'язків цих угруповань з органами правосуддя, що в черговий раз підтверджує актуальність означеної проблематики.

У кримінологічній характеристиці будь-якого виду злочинів особливе місце відведено інформації про особу злочинця [23, с. 42]. Не є винятком й особа, яка вчиняє злочини в складі організованих угруповань. Зокрема, проведений аналіз показує, що найбільш кримінально активними були особи віком 18–28 років. Так, якщо у 2002 р. коефіцієнт їх злочинності становив 1472, то у 2011 р. знизився до 1079, хоча й залишався найвищим серед представників усіх вікових груп [8, с. 71]. Крім того, спостерігається зростання кількості виявлених у складі організованих злочинних формувань раніше судимих осіб, які на момент учинення злочину мали непогашену та незняту в установленому законом порядку (ст. 89–91 КК України) судимість, – з 14,6 % у 2003 р. до 45,5 % у 2011 р. Має місце також збільшення кількості осіб, які вчинили злочини в злочинних формуваннях у стані наркотичного сп'яніння (приріст на 0,1 %). Водночас кількість осіб, які на момент учинення злочину не працювали і не навчались (майже 70 % у структурі всіх злочинів), зменшилась у 2011 р. до 57,0 % [8, с. 75].

Отже, зважаючи на вищевикладене, можна констатувати, що:

1) тривалий період (1993–1999 рр.) зростання показників організованої злочинності пояснюється високим рівнем активності таких формувань і збільшенням їх кількості, що зумовлювало необхідність протидії цим суспільно небезпечним явищам з боку відповідних суб'єктів, а отже, повну (у межах показників латентності) їх реєстрацію;

2) зменшення активності злочинних груп і злочинних організацій у подальший період (2000–2013 рр.) відбулось за рахунок зміни державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, прийняття КК України 2001 р. та застосування правоохоронними органами й судами більш жорстких кримінально-правових засобів впливу щодо учасників організованих злочинних формувань;

3) як у перший період (1993–1999 рр.), так і в інші часи протиправної діяльності організованих злочинних угруповань в Україні органи, що здійснювали боротьбу з ними, та суди не мали достатньої й ефективної нормативно-правової бази для організації протидії зазначеним суспільно небезпечним проявам, що повною мірою підтверджено даними кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням організованими злочинними угрупованнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Противодействие преступности : [учеб. пособие] / Литвинов А. Н., Давыденко Л. М., Давыденко М. Л. и др. – К. : Хай-Тек Пресс, 2011. – 200 с.

2. Аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності : [навч.-практ. посіб.] / Никифорчук Д. Й., Бусол О. Ю., Бірюков Г. М. – К. : Нац. ун-т ДПС України, 2012. – 152 с.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів – 712 с.

4. Кримінологія: Особлива частина : [навч. посіб.] / за ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 1999. – 232 с.

5. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів / Василевич В. В. // Право України. – 1997. – № 12. – С. 82–84.
6. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : [моногр.] / О. М. Литвинов. – Х. : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
7. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : [моногр.] / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.
8. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : [моногр.] / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.
9. Алексеева М. А. Мотивы необращения в милицию: результаты опроса / М. А. Алексеева, Н. Я. Заблочные // Латентная преступность. Познание, политика, стратегия : материалы междунар. семинара. – М. : ВНИИ МВД России, 1993. – 340 с.
10. Судимість осіб та призначення мір кримінальних покарань у 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4 (44). – С. 28–33.
11. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2004 р. за даними судової статистики // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5 (57). – С. 23–34.
12. Аналіз здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 6 (70). – С. 33–47.
13. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6 (82). – С. 30–44.
14. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2007 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 6 (94). – С. 37–43.
15. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2008 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 5 (105). – С. 19–34.
16. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2009 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 5 (117). – С. 30–41.

17. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 5 (129). – С. 30–41.

18. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 6 (141). – С. 30–42.

19. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 6 (154). – С. 20–41.

20. Дані судової статистики за 9 місяців 2013 р. [Електронний ресурс] / Верховний Суд України: Інформаційний сервер. – Режим доступу :

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/04034D350D7EBOB50C22578AF00236E6D>.

21. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за заг. ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держ. Комітет статистики України, 2010. – 566 с.

22. Розгляд судами загальної юрисдикції справ різних категорій протягом 1990–2000 рр. // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1 (29). – С. 12–26.

23. Лукаш А. С. Згвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження : [моногр.] / за ред. В. В. Голіни. – Х. : Право, 2008. – 256 с.